

Valodas apdraudējums kā realitāte vai pieņēmums: Populāra naratīva ietekme uz latviešu valodas noturību

Atslēgvārdi: valodas noturība, valodas zudums, apdraudētās valodas, valodas situācija, valodas politika, latviešu valoda

Ievadam

“Valoda ieelpo mūsu sajūtas un izelpo vārdus, kas spēj tās izteikt. Kamēr vien mēs jūtam un izjūtas izrunājam, valodas sirds ritms ir mierīgs. Apdraudējums valodas dzīvībai sākas tad, kad mēs kļūstam nejutīgi. [...] Tomēr, kā jebkurš dzīvs organisms, arī valoda var nomirt, bet mēs nedrīkstam to pieļaut. Valodai ir jādziļvo, un tā dzīvos, tā dzīvos ilgi, tā dzīvos Tavos bērnos, mazbērnos, mazmazbērnos, ja vien Tu runāsi... runāsi skaidri, pārliecinoši un ar dziļu mīlestību.” (Madlēna Keiša)

2023. gadā Latviešu valodas aģentūra izdeva apjomīgu skolēnu eseju un zīmējumu krājumu “Valoda dzīvo, ja tu tajā runā”¹, kurā vairāk nekā 300 skolēnu apliecināja zināšanas un izpratni par latviešu valodu un tās vērtību gan mums pašiem, gan pasaulei. Esejas, pārdomu raksti un dzejoļi pārsteidza ar domas dziļumu un atklāja līdz šim nenovērtētas šķautnes jauniešu attieksmē pret valodu. Tomēr

negaidīti atklājās nianse, kas lika aizdomāties. Daudzos, pat ļoti daudzos darbos iezīmējās valodas apdraudējuma motīvs. Madlēna Keiša, toreiz Aizkraukles novada vidusskolas 11. klases skolniece, izteica līdzīgas izjūtas, ko savam vecumam raksturīgā formā pauda gan pirmklasnieki, gan vidusskolēni.

Var jau teikt, ka šādi tiek paustas tikai emocijas, kam nav sakara ar objektīvo valodas situācijas vērtējumu. Bet kāpēc bērniem ir šādas domas? Vai šī apdraudētības izjūta radusies pieaugušo ietekmē, ģimenē, skolā, mediju telpā? Vai tā palīdz uzturēt valodu vai, gluži otrādi, ievēl bezcerībā? Atbildes uz minētajiem jautājumiem būs jāmeklē kopsakarā ar daudziem citiem – vai latviešu valoda ir vai nav apdraudēta? Un ja ir, vai un kā apdraudējums novēršams? Vai apdraudējums vai pat tā ilūzija var atstāt reālu ietekmi uz valodas kolektīva etnolingvistisko vitalitāti, tātad uz valodas noturību? Galīgo atbilžu vēl nav, bet to meklēšanas ceļš jau iezīmējas. ¹

Leksēmas *apdraudēt* semantiskā slodze

Leksēma *apdraudēt* (arī *apdraudējums* u. c. atvasinājumi) latviešu valodā tiek lietota ar augstu frekvenci. Kā liecina vietnes *tezaurs.lv* statistika, piemēram, leksēma *apdraudējums* sastopama 34 reizes uz miljonu vārdlietojumu²,

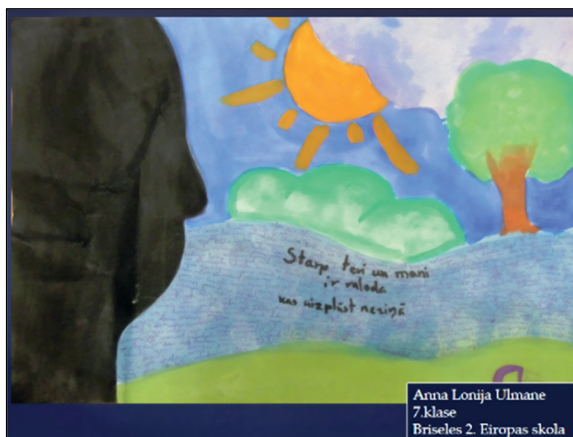
¹ *Valoda dzīvo, ja tu tajā runā*. Red. V. Rūmnieks, projekta vad. V. Licīte-Meldere. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2023. Pieejams: <https://heyzine.com/flip-book/d4ca2b9607.html#page/1>. Sk. arī: *Starp tevi un mani ir valoda*. Red. V. Licīte. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2022. Pieejams: <https://valoda.lv/wp-content/uploads/2022/04/Starp-tevi-un-mani-ir-valoda.pdf>

² Sk. <https://tezaurs.lv/apdraud%C4%93t>

vaicājumam *apdraudēt* atrasti 73 023 piemiņējumi 26 no 37 korpusiem (*korpus.lv*). Šīs leksēmas izmantotas visos tekstu veidos, sākot ar tiesību aktiem un beidzot ar ierakstiem sociālās tīklošanās vietnēs. Varētu izteikt hipotēzi, ka *apdraudējuma* izjūta praktiski visās jomās varētu būt saistīta ar latviešu tautas vēsturi un mentalitāti, ja šādu jēdzienu atzīstam, tāpēc minēto leksēmu lietojums varētu būt biežāks, nekā citās valodās, bet šādam apgalvojumam būtu nepieciešami padziļināti salīdzinoši pētījumi.

Kāda ir leksēmas *apdraudēt* semantika? “Latviešu literārās valodas vārdnīca” to skaidro lakoniski – ‘radīt bīstamus apstākļus’.³ Ar šo leksēmu apzīmē situāciju, kad kāds fenomens ir pakļauts potenciālam riskam, ka kāds aktors to var ietekmēt vai pat iznīcināt. Būtisks modalitātes elements ietverts prefiksā *ap-*: tas norāda, ka darbība vēl nav notikusi, bet tā ir iespējama. “*Apdraudējuma*” avots ne vienmēr tiek konkretizēts; ja ir skaidra norāde uz *apdraudējuma* cēloni, nereti tiek lietota arī leksēma *drauds* – ‘iespējamās briesmas’.⁴

Ņemot vērā gan zinātniskās, gan informatīvās telpas globalizāciju, nepieciešams arī saturisks un terminoloģisks komentārs sastatāmā aspektā. Latviešu valodas terminam *apdraudēta valoda* angļu valodā atbilst vairāki nozīmes ziņā tuvi, bet ne identiski termini – *threatened language* un *endangered language*, arī *moribund language*. *Threatened language* ir virsjēdziens, un tiek lietots gan reāla, gan potenciāla *apdraudējuma* apzīmēšanai. Latviešu valodas aģentūras pētījumā iekļautajā nodaļā par valodu noturību piedāvāti potenciāli kodificējamie

1 Annas Lonijas Ulmanes zīmējums “Starp tevi un mani ir valoda, kas aizplūst neziņā”

³ *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1972, 1. sēj., 195. lpp.

⁴ *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1973, 2. sēj., 389. lpp.

terminu atveides varianti.⁵ Piemēram, atbilstīgi UNESCO klasifikācijai⁶ valodām, kuru ilgtspēja ir problemātiska, definētie pieci apdraudētības līmeņi varētu būt apzīmējami kā *apdraudēta* (unsafe, vulnerable), *jūtami apdraudēta* (definitely endangered), *nopietni apdraudēta* (severely endangered), *kritiski apdraudēta* (critically endangered), *izmirusi* (extinct). 1991. gadā Dž. Fišmena izstrādātā *Ranžētā paaudžu lingvistiskās pēctecības skala* (*Graded Intergenerational Disruption Scale*, GIDS)⁷ ietvēra 8 līmeņus. Šis modelis turpmāk tika aizvien papildināts, lai precizāk aprakstītu lingvistisko, sociālo un psiholoģisko faktoru mijiedarbību valodu kontaktu situācijās. Pašlaik visbiežāk tiek izmantota *Paplašinātā ranžētā paaudžu lingvistiskās pēctecības skala* (*Extended Graded Intergenerational Disruption Scale*, EGIDS)⁸, kas apvieno UNESCO un GIDS kritērijus. Šajā skalā ir 13 līmeņi. No 0 līmeņa (starptautiskas nozīmes valodas) līdz 6a līmenim (vitālas valodas) pozicionētās valodas uzskatāmas par relatīvi stabilām, bet no 6b līdz 10 līmenim – par *apdraudētām* (threatened), *nomaiņas stadijā* (shifting), *reālās briesmās* (definitely endangered), *nāvei nolemtām* (moribund), *nopietnās briesmās* (severely endangered), *gandrīz izzudušām* (nearly extinct), *kritiskās briesmās* (critically endangered), *praktiski izzudušām* (dormant), *izzudušām* (extinct). Pagaidām latviešu valodā termini valodu socio-lingvistiskā statusa apzīmēšanai vēl nav oficiāli

apstiprināti, un to kodifikācija ir neatliekams nākotnes uzdevums. ²

Jāteic gan, ka uz globālā valodu daudzveidības fona un saskaņā ar universāliem kritērijiem latviešu valoda oficiāli neietilpst apdraudēto valodu kategorijā, līdz ar to apzīmējums *apdraudēta valoda* vairāk saistās ar sabiedrības izjūtu, nekā ar skaidri definētiem objektīviem kritērijiem. Tomēr valodas apdraudējuma naratīvs jāuztver ļoti nopietni, jo tas ietekmē lingvistisko attieksmi⁹, kas savukārt ir pamatā valodas lietojumam un pārmantojamībai – galvenajiem faktoriem, kas nosaka valodas noturību ilgtermiņā.

Valodas apdraudētība kā arguments latviešu valodas statusa stiprināšanai

Latviešu valodas ilglaicības motīvs ir bijis klātesošs jau vismaz kopš jaunlatviešu laikiem. Latviešu nacionālās kultūras pamatlicēji, kas līdztekus aicinājumiem runāt latviešu valodā un praktiskai darbībai valodas izkopšanā un bagātināšanā tieši vai netieši iezīmējuši arī nepieļaujamo valodas zuduma iespēju. Minēsim kaut vai A. Kronvalda norādījumu, ka “visa tauta nevar savu valodu tā atstāt, kā kāds cilvēks savus villas dūraiņus nomauc”. Starp pirmajiem akadēmiski izglītotajiem valodniekiem uz valodas saikni ar etnosa pastāvēšanu vistiešāk norādījis K. Milēnbahs, labi raksturojot pagājušā gadsimta beigu izteiksmes stilu cenzūras apstākļos: “Ja garā vesels cilvēks, labi zinādam, ka tam reiz jāšķiras no šīs pasaules, tomēr piekopj savu veselību, velk savu dzīvību, cik ilgi tam iespējams, kamdēļ tad lai tauta tīši nikoņa bedrē dodas, tauta, kuras dzīvība kā

⁵ Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums. Zin. red. L. Lauze, atb. red. G. Kļava. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016, 17.–27. lpp. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/VSL_2015_web.pdf

⁶ Moseley, C. (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger*. UNESCO, 2010. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>

⁷ Fishman, J. *Reversing language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters, 1991.

⁸ Lewis, M. P., Simons, G. F. Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS. *Revue Roumaine de Linguistique*, 2010, Vol. 55, Issue 2, pp. 103–120.

⁹ Lingvistiskā attieksme ir subjektīvo faktoru komplekss, kas raksturo dažādu etnosu, sociālo grupu un individu valodas uztveres īpatnības, attieksmi pret dažādām valodām un valstisku vai sabiedrisku institūciju veiktajiem valodas situācijas regulēšanas pasākumiem.

daudz dzīvību dzīvība stipra un neiznīcināma, saprotams, ja tik šī tauta izrāda veselu garu, ja viņa prot cienīt savu dzīvību un nesteidzas prāta aklumā pārdot savu isto dzīvību un iemainīt tās vietā svešu ēnas dzīvību, Tautas dzīvības serde un kodols ir valoda. Jo, valodai mirstot, mirst arī tauta.”¹⁰

Jēdzieni *latviešu valoda* un *apdraudējums* īpaši bieži tiek saistīti laikposmā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, gan tiesību aktos, gan zinātniskos rakstos, gan publicistikā un neformālajā komunikācijā. Tā kā padomju okupācijas perioda rusifikācijas procesi bija skāruši visas valodas lietojuma jomas¹¹, svarīgi atjaunot gan latviešu valodas sociolingvistiskās funkcijas, gan tās statusu un prestižu. Tāpēc līdztekus konstitucionāliem argumentiem par latviešu valodas un Latvijas valstiskuma nesaraucamo saikni gan publicistikā, gan zinātniskos rakstos tiek uzsvērtā nepieciešamība saglabāt latviešu valodu kā unikālu pasaules lingvistiskā mantojuma daļu, tātad novērst jebkādas draudus tās pastāvēšanai.

Attiecībā uz valodu leksēmā *apdraudēt* izpaužas ne tikai tiešā, bet arī metaforiskā un simboliskā nozīme – frāze “valoda ir apdraudēta” var nozīmēt gan valodas zuduma tendenci, gan valodas lomas mazināšanos kultūrā un identitātes apziņā. No otras puses, tiek uzsvērts arī šādas saistības noliegums. Situācijas

Līmenis	Apzīmējums valodai	Valodu skaits	% no valodu kopskaita
0	Starptautiska	6	0,1
1	Nacionāla	98	1,3
2	Provinces	70	0,9
3	Plašākas komunikācijas	166	2,2
4	Izglītības	342	4,6
5	Attīstības stadijā	1534	20,5
6a	Vitāla	2503	33,5
6b	Apdraudēta	1024	13,7
7	Nomaiņas stadijā	456	6,1
8a	Nāvei nolemta	286	3,8
8b	Gandrīz izzudusi	431	5,8
9	Praktiski izzudusi	187	2,5
10	Izzudusi	377	5,0
	Kopā	7480	100,0

- 2 UNESCO Apdraudēto valodu atlanta un izvērstās ranžētās paaudžu pēctecības skalas salīdzinājums. Avots: “Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums” (2016), 22. lpp.

¹⁰ Ligciemnieks [Mīlenbahs, K.] Latviešu valoda. *Pagalms*, 1881, Nr. 2., 15. lpp.

¹¹ Baltiņš, M. (zin. red.). *Dzirnakmeņu varā. Valodas politika izglītības un kultūras jomā (1940–1988). Kolektīva monogrāfija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2026; Riekstiņš, J. Latvijas sovetizācija un latviešu valodas politiskā diskriminācija (1940–1953). *Valoda un vara. Valoda, valodniecība un kultūrpolitika no 1940. gada*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2022, 13.–22. lpp.; Riekstiņš, J. *Padomju impērijas koloniālā politika un Latvijas kolonizācija 1940–1990*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2015; Sessums, N. W. Russification and Russianization in Modern Historiography: Recent Developments and Future Directions. *Central Europe Yearbook*, 2024, Vol. 6, pp. 42–59.

raksturojumam minēsim dažus piemērus no plašsaziņas līdzekļu virsrakstiem ³, kam, kā zināms, ir īpaša informatīva un emocionāla slodze:

- Āboltiņa: latviešu valoda **nav apdraudēta**¹²
- Cilvēktiesību centrs: jādod signāls, ka latviešu valoda pašlaik **nav apdraudēta**¹³
- Pētījums: Latviešu valoda digitālā laikmetā **ir apdraudēta**¹⁴
- Latvieši un latviešu valodas zināšanas Latvijā: **apdraudējumi** valodai¹⁵
- Aptauija: latviešu valodā runājošie **nesaskata apdraudējumu** latviešu valodai Latvijā¹⁶
- Kas **apdraud** latviešu valodu, un kas to glābs?¹⁷
- Latviešu valoda **ir ļoti apdraudēta**¹⁸

- Runa nav par krievu, bet par latviešu valodu, kas **ir apdraudēta**¹⁹
- Vai latviešu valodai **draud** briesmas?²⁰
- Arnis Blodons skaidro, kāpēc latviešu valoda **nav apdraudēta**²¹
- Krievu valoda slimnīcā ir **apdraudējums** pacientiem. Ārsts komentē valodas izmantojumu ārstniecības iestādēs²²
- Vai latviešu valodas nākotne **ir apdraudēta**?²³

Vērojot valodas eksistences un kvalitātes problēmu sapludināšanu publicistikā un it īpaši sociālās tiklošanās vietnēs, jāsecina, ka sabiedrība valodas apdraudētību var izprast dažādos līmeņos. Arī SKDS 2003. gada pētījumā secināts, ka “vairāk nekā puse aptaujāto Latvijas iedzīvotāju uzskata latviešu valodu par apdraudētu, ieviešot citu valodu vārdus, izteikumus, kā arī slengu sarunvalodā un darījumu valodā”.²⁴ Piemēram, visai bieži kā spēcīgs apdraudētājfaktors latviešu valodai tiek minēta angļu valoda. Bet kā ir patiesībā? Angļu

¹² Āboltiņa: latviešu valoda nav apdraudēta. *TVNET*, 3.12.2011. <https://www.tvnet.lv/4795159/aboltina-latviesu-valoda-nav-apdraudeta>

¹³ Cilvēktiesību centrs: jādod signāls, ka latviešu valoda pašlaik nav apdraudēta. *NRA*, 11.02.2012. <https://nra.lv/latvija/65871-cilvektiesibu-centrs-jadod-signals-ka-latviesu-valoda-paslaik-nav-apdraudeta.htm>

¹⁴ Orupe, A. Pētījums: Latviešu valoda digitālā laikmetā ir apdraudēta. *NRA*, 24.09.2012. <https://nra.lv/latvija/80179-petijums-latviesu-valoda-digitala-laikmeta-ir-apdraudeta.htm>

¹⁵ Jāņkalne, D., Bērziņa, L. Latvieši un latviešu valodas zināšanas Latvijā: apdraudējumi valodai. *LSM*, 27.12.2016. <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/ka-labak-dziivot-latviesi-un-latviesu-valodas-zinasanas-latvija-apdraudejumi-valo.a79121/>

¹⁶ Aptauija: latviešu valodā runājošie nesaskata apdraudējumu latviešu valodai Latvijā. *LETA / Ventas Balss*, 3.04.2019. <https://www.ventasbalss.lv/zinas/sabiedriba/38575-aptauja-latviesu-valoda-runajosie-nesaskata-apdraudejumu-latviesu-valodai-latvija>

¹⁷ Boša, A. Kas apdraud latviešu valodu, un kas to glābs? *Kultūršoks*, 8.05.2021. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/kas-apdraud-latviesu-valodu-un-kas-to-glabs.a403703/>

¹⁸ Ozols, J. Latviešu valoda ir ļoti apdraudēta. *TV24*, 20.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/nypD2AzW7K9-janis_ozols_latviesu_valoda_ir_loti_apdraudeta

¹⁹ Muktupāvela, R. Runa nav par krievu, bet par latviešu valodu, kas ir apdraudēta. *TV24*, 19.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/adN1QdrENql-muktupavela_runa_nav_par_krievu_bet_par_latviesu_valodu_kas_ir_apdraudeta

²⁰ Tāfelberga, D. Vai latviešu valodai draud briesmas? *Kurzemnieks*, 30.10.2024. <https://kurzemnieks.lv/aktualitates/vai-latviesu-valodai-draud-briesmas/>

²¹ Arnis Blodons skaidro, kāpēc latviešu valoda nav apdraudēta. *TV24*, 20.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/6QpRD4PA7Xd-arnis-blodons-skaidro_kapec_latviesu_valoda_nav_apdraudeta

²² Krievu valoda slimnīcā ir apdraudējums pacientiem. Ārsts komentē valodas izmantojumu ārstniecības iestādēs. *Latvijas Avīze*, 16.05.2025. <https://www.la.lv/tv24-krievu-valoda-slimnica-ir-apdraudejums-pacientiem-arsts-komente-valodas-izmantojumu-arstesanas-iestades>

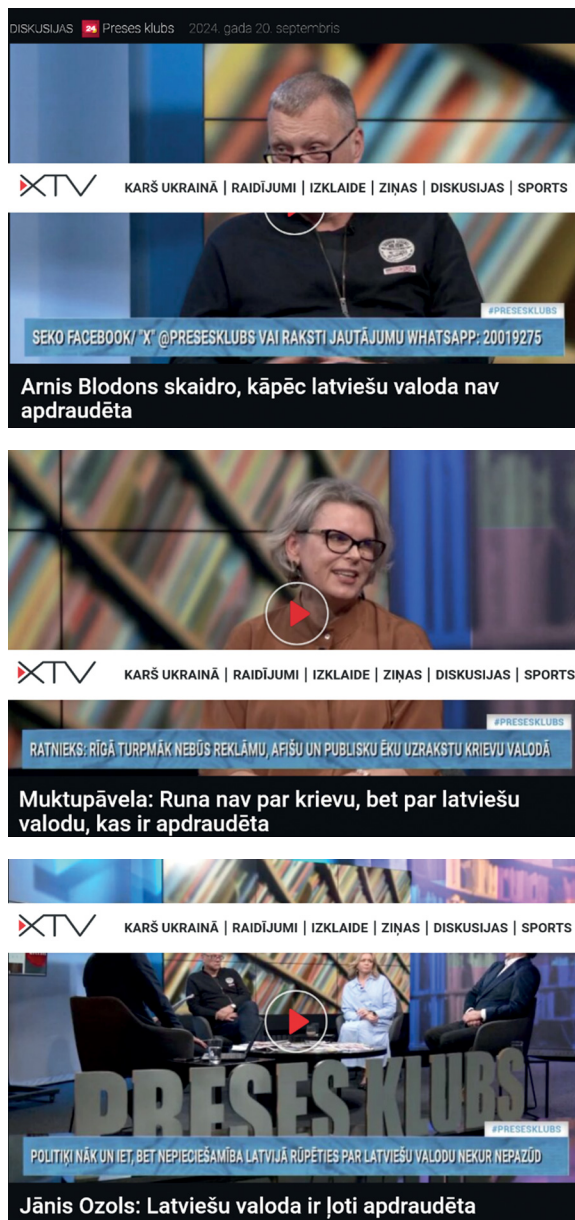
²³ Petrauska, K. Vai latviešu valodas nākotne ir apdraudēta? *Austošā Saule*, 21.05.2025. <https://www.austsaule.lv/vai-latviesu-valodas-nakotne-ir-apdraudeta>

²⁴ Ernstsone, V. Valodu prasmes un lietojuma dinamika Latvijā. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados*. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences. Rīga: Zinātne, 2007, 238. lpp.

valodas prasme un lietojums Latvijā sāk tuvināties tādām pašām modelim kā vairumā Eiropas nacionālo valstu, pat Vācijā, Francijā, Spānijā – vismaz dažās sociolingvistiskajās jomās tā tiek lietota paralēli vai pat dominē, neformālajā saziņā populāra ir regulāra koda maiņa vai pat translingvisma elementi. Kā liecina Latviešu valodas aģentūras (LVA) pētījums, sabiedrībā kopumā angļu valodu prot 51, 2 % respondentu, bet jaunākajā paaudzē (18–34 gadi) angļu valoda ir vispopulārākā svešvaloda – to prot 81,2 % šīs grupas respondentu, bet krievu valodu kā svešvalodu šajā vecuma grupā prot tikai 54,1 % respondentu.²⁵ Latviešu valoda joprojām ir dominējošā valoda gan formālā, gan neformālā jauniešu komunikācijā. Citā LVA veiktajā pētījumā secināts, ka angļu valodas popularitāte jauniešu vidū nenozīmē latviešu valodas popularitātes samazināšanos vai atteikšanos no latviskās identitātes. Tieši valoda arī jauniešu skatījumā ir viens no valstiskās piederības būtiskiem elementiem.²⁶ Tāpēc, pretēji sabiedrībā valdošajiem stereotipiem, analizējot valodas ilgtspēju, stingri jānošķir valodas kvalitāte (valodas kultūras un valodas normu izpratnē) un valodas lietojums. Neviena valoda nav nogājusi no vēstures skatuves tādēļ, ka tajā ir daudz aizguvumu, līdztekus bagātajai literārajai valodai pastāv arī dažādi reģionālie un sociālie varianti, vai dažas sabiedrības grupas intensīvi piekopj koda maiņu vai pat translingvismu. Daudz svarīgāk ir nodrošināt valodas lietojumu visās sociolingvistiskajās funkcijās un apzināties, ka sociālais bilingvisms un

²⁵ Valodas situācija Latvijā. Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti. Red. G. Kļava, I. Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2016/12/Valodas_situacija_2023.pdf

²⁶ Bondare, J., Kļava, G. Jauniešu valoda Latvijā: latviešu un angļu valodas prestižs, prasme un lietojums. Sociolingvistisks pētījums (2022–2024). Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2016/12/Jauniešu-valoda-Latvijā_Sociolingvistisks-pētījums_2022-2024.pdf

3 Ekrānšāviņi no TV24 raidījuma "Preses klubs" (J. Ozols, A. Bļodons, R. Muktupāvela)

paralēllingvisms var būt tikai pārejas stadija uz valodu ar augstāku konkurētspēju.

Valodas apdraudējuma koncepts ietverts arī Latvijā veiktajās socioloģiskajās un sociolingvistiskajās aptaujās. Lingvistiskā attieksme, tostarp valodas apdraudētības izjūta, gan grūti pakļaujas kvantitatīvai analīzei. Šķiet, taisnība ir daudzu sociolingvistikas grāmatu autoram Robertam Kūperam, kurš jau 1980. gadā norādīja: “Daudzas sociolingvistiskās aptaujas, protams, tiek īstenotas augstā līmenī attiecībā uz to dizainu, datu vākšanu un datu analīzi. Tomēr jāatceras, ka tehnika pastāv tāpēc, lai kalpotu idejām. Ja nav satura, tehniskā virtuozitāte ir neauglīga. [...] Ir grūtāk uzdot labus jautājumus, nekā uz tiem atbildēt. Ir grūtāk formulēt labas hipotēzes un problēmas nostādni, nekā izstrādāt tehniku. Tādēļ sociolingvistisko aptauju kvalitāte pilnīgi noteikti ir atkarīga no sociolingvistikas kā zinātnes līmeņa”.²⁷ Valodu konfliktu zonās, un Latvija nenoliedzami tāda ir, būtiska ir statistisko datu interpretācija plašākā kontekstā.

Pirmajā apjomīgajā sociolingvistiskajā pētījumā²⁸, kas 1995. un 1996. gadā tika veikts ar ANO Attīstības programmas atbalstu, tiešs jautājums par valodas apdraudētību tika uzdots tikai latviešiem. Uz jautājumu “Vai jūs uzskatāt, ka latviešu valoda pašlaik ir apdraudēta” apstiprinošu atbildi deva 65 % respondentu, turklāt 92,1 % atzina, ka viņus tāda situācija uztrauc. Atbildēs atklājās visai liela atšķirība saistībā ar vecumu un izglītības līmeni. Valodas apdraudētību atzīst 73,9 % respondentu vecumgrupā 50+ un 70,3 % respondentu ar augstāko

izglītību pretstatā 59 % vecumgrupā 15–24 un grupā ar pamatizglītību – 55,5 %.²⁹

Pētnieku rīcībā pagaidām ir galvenokārt kvantitatīvi dati par valodas apdraudējuma uztveri. To analīze ierobežotā veidā ietverta gan Latviešu valodas aģentūras sociolingvistiskajos pētījumos, gan kolektīvajās monogrāfijās. 2004. gadā *Data Serviss* aptaujā uz jautājumu “Vai, jūsu prātā, latviešu valodu Latvijā apdraud kāda cita valoda?” latvieši, krievi un citu tautību pārstāvji snieguši atšķirīgas atbildes. Par apdraudētu latviešu valodu atzīst 43,9 % latviešu, 19,1 % krievu, 23,3 % citu tautību pārstāvju, par neapdraudētu – 53,3 % latviešu, 69,5 % krievu, 61,5 % citu tautību iedzīvotāju.³⁰ Vērtējot šo nostāju kopumā ar detalizēto valodas prasmes un lietojuma analīzi citā pētījumā³¹, Vineta Ernstsone secina: “.. viedokli par latviešu valodas apdraudētību sekmē sajūta, ka latviešu valodas nozīmība pēdējo gadu laikā ir mazinājusies. [...] Vēl izteiktāka ir latviešu valodas apdraudētības vērtējuma atkarība no viedokļa par latviešu valodas lietošanas biežuma pārmaiņām respondentu dzīvesvietā.”³²

2019. gada februārī SKDS veiktajā aptaujā iedzīvotāji tika lūgti atbildēt, vai, viņuprāt, patlaban Latvijā latviešu valoda ir apdraudēta. Latviešu vidū latviešu valodu par vairāk vai mazāk apdraudētu kopumā uzskata 38 % respondentu, kas bija zemākais rādītājs kopš 2012. gada. 7 % iedzīvotāju uzskatīja, ka

²⁷ Cooper, R. L. Sociolinguistic surveys: The state of the art. *Applied Linguistics*, 1980, Vol. 1, Issue 2, p. 125. <https://doi.org/10.1093/applin/I.2.113>

²⁸ The Language Situation in Latvia. Sociolinguistic Survey. Part 1. Language Use and Attitudes among Minorities in Latvia. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1995; Valodas situācija Latvijā. Sociolingvistisks pētījums. 2. daļa. Latviešu lingvistiskā kompetence un valodas procesa vērtējums. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1996.

²⁹ Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1998, 102. lpp.

³⁰ *Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas*. Pētījums. Rīga: Data Serviss, 2004.

³¹ *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums*. Rīga: Talsu tipogrāfija, 2006.

³² Ernstsone, V. Valodu prasmes un lietojuma dinamika Latvijā, 238. lpp. Sk. arī: Ernstsone, V., Joma, D. *Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums*. Rīga: SIA “JUMI”, 2005. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/18_Latviski_runajoso.pdf

latviešu valoda Latvijā ir ļoti apdraudēta, savukārt vēl 31 % domāja, ka tā ir drīzāk apdraudēta. Starp iedzīvotājiem, kas ģimenē runā krievu valodā, latviešu valodu par apdraudētu uzskatīja 15 %, 1 % to uzskatīja par ļoti apdraudētu, savukārt vēl 14 % – par drīzāk apdraudētu. To krievu valodā runājošo iedzīvotāju īpatsvars, kas latviešu valodu Latvijā kopumā uzskata par apdraudētu, gada laikā bija pieaudzis par trim procentpunktiem.³³

Jaunākajā Latviešu valodas aģentūras veiktajā pētījumā³⁴ tiešs jautājums par valodas apdraudētības izjūtu netika uzdots, uzmanību pievēršot konkrētai vai potenciālai darbībai valodas vienojošās lomas nodrošināšanai. Atzīts, ka kopējā attieksme pret latviešu valodu kļūst pozitīvāka: 88 % iedzīvotāju piekrīt, ka visiem valsts iedzīvotājiem jāzina latviešu valoda, 83 % uzskata, ka valodas prasme veicina piederību valstij.

Ari Valsts pētījumu programmas projektā “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” veiktajā Latvijas iedzīvotāju reprezentatīvajā aptaujā³⁵ tika iekļauts jautājums par valodas apdraudētību, tiesa, vienā jautājumā ietverot gan valodas, gan kultūras aspektu, kas nav identiski. Uz jautājumu “Kā Jūs uzskatāt, vai latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta?” tika sniegtas šādas atbildes: ļoti apdraudēta – 10,2 %, drīzāk apdraudēta – 30,2 %, drīzāk neapdraudēta – 33,9 %, nemaz nav apdraudēta – 21,7 %, grūti pateikt, nav atbildes – 4 %. Analogs jautājums tika uzdots arī attiecībā uz

krievu valodu – “Kā Jūs uzskatāt, vai krievu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta?”. Uz to tika sniegtas šādas atbildes: ļoti apdraudēta – 9 %, drīzāk apdraudēta – 29 %, drīzāk neapdraudēta – 24,4 %, nemaz nav apdraudēta – 29,8 %, grūti pateikt, nav atbildes – 7,9 %. Atbilžu interpretācijā tomēr jāņem vērā, ka Latvija ir vienīgā teritorija, kur var attīstīties latviešu valoda un kultūra, un, kā norādīts “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam”³⁶, “latviešu valodas un latviskās kultūrtelpas saglabāšana un nostiprināšana ir Latvijas ilgtermiņa attīstības prioritāte”. Latviešu valoda kā valsts valoda veic arī specifiskus valstiski svarīgus uzdevumus, jo nodrošina valsts funkcionēšanu un komunikāciju starp personu un valsti un vienlīdzīgas līdzdalības iespējas visiem iedzīvotājiem neatkarīgi no etniskās piederības³⁷, līdz ar to nav liekama vienlīdzības zīme starp latviešu valodas un jebkuras citas valodas uzturēšanai nepieciešamo pasākumu apjomu.

Nākas secināt, ka valodas apdraudējuma retorika latviešu publiskajā diskursā ir klātesoša, turklāt to balsta arī šīs tēmas regulāra aktualizēšana sociolingvistiskajās aptaujās un to rezultātu atspoguļošana plašsaziņas līdzekļos. Nav pamata šo izjūtu traktēt tikai kā atsevišķu cilvēku pārliecību vai ieraduma vadītu

³³ Aptauja: latviešu valodā runājošie nesaskata apdraudējumu latviešu valodai Latvijā.

³⁴ Valodas situācija Latvijā. Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti.

³⁵ Latvijas iedzīvotāju reprezentatīva aptauja VPP projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” (VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) vajadzībām. Manuskripts.

³⁶ Par Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320841-par-saliedetas-un-pilsoniski-aktivas-sabiedrības-attīstības-pamatnostādņēm-2021-2027-gadam>

³⁷ Sk., piemēram: Kučs, A., Pleps, J. Konstitucionālā identitāte Satversmes tiesas un Augstākās tiesas judikatūrā. *Saliedētības izpratnes vektori pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstībai. Rakstu krājums*. Sast. un zin. red. M. Kūlis. Rīga: LU HZF Filozofijas un socioloģijas institūts, 2024, 63.–76. lpp.; Osipova, S. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība. *Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 239.–245. lpp.; Rodiņa, A., Bārdiņš, G. Valsts valoda Satversmes tiesas judikatūrā. *Jurista Vārds*, 28.05.2024., Nr. 22 (1340), 6.–9. lpp.

sociolingvistisko aptauju tradīciju. Arī zinātniskos pētījumos par latviešu valodu tiek analizēta valodas apdraudētība vai, zinātniskos terminos izsakoties, iespējamā latviešu valodas runātāju lingvistiskā asimilācija, valodas nāve vai vismaz dažu sociolingvistisko funkciju zudums³⁸.

Bet vai vispār iespējams prognozēt valodu nākotni? Vai spējam objektīvi izvērtēt pašreizējo latviešu valodas situāciju un valsts līmenī pieņemt pareizos lēmumus valodas nākotnes garantēšanai? Vai pieņēmums par latviešu valodas apdraudētību atbilst patiesībai un ja jā, vai apdraudējuma atzišana palīdz valodas ilgtspējai vai, gluži otrādi, pati kļūst par draudu?

Valodas pozīciju izvērtējums globālā kontekstā

Kā papildinājumu jau minētajai EGIDS skalai UNESCO izstrādājusi īpašu rīku valodas vitalitātes un apdraudētības izvērtēšanai. Par sešiem galvenajiem faktoriem, kas nosaka valodas noturību atzīti 1) valodas nodošana nākamajām paaudzēm, 2) valodas runātāju skaits, 3) valodas runātāju īpatsvars populācijā,

4) valodas lietojums dažādās sociolingvistiskajās jomās, 5) valodas lietojums medijos un valodas izkoptība, 6) valodas lietojums izglītībā un informācijas pieejamība šajā valodā.³⁹ Īpaši uzsvērts, ka visi šie kritēriji analizējami kā kopums un ka neviens no tiem atsevišķi neder par pamatu pozitīvu vai negatīvu prognožu izteikšanai. Vēl detalizētāku analīzes modeli piedāvā nevalstiskā bezpeļņas organizācija *SIL International* (agrāk *Summer Linguistic Institute*, valodu izpētei un rakstības attīstībai, tolaik Bībeles tulkošanas vajadzībām, dibināta organizācija), kas kopš 1934. gada apkopo informāciju par pasaules valodām. Jaunākajā pārskatā, kas publicēts 2025. gada 21. februārī vietnē *ethnologue.com*, apzinātas 7159 valodas.⁴⁰ Ņemot vērā straujās asimilācijas tendences pasaulē, vismaz 3078 valodas EGIDS skalā ir ierindotas no 6b. līdz 9. līmenim un atzītas par apdraudētām.

2024. gadā, analizējot tolaik apzinātās 7168 valodas, latviešu valoda ierindota 1. līmenī kā “institucionālā”⁴¹ resp. oficiālā valoda (augstākās pozīcijas ir tikai t.s. starptautiskajām valodām), tātad starp 1,5 % jeb 105 pasaules vitālākajām valodām.⁴¹ Ja ņemam vērā vēl citu faktu – latviešu valoda ar apmēram diviem miljoniem runātāju ir starp 6,4 % jeb apmēram tikai 400 pasaules valodu, ko runā vairāk par miljonu iedzīvotāju, uz pasaules valodu daudzveidības fona tās pozīcijas izskatās labas. Tomēr jāuzsver, ka neviens globālās valodu daudzveidības pētījums nespēj atklāt katras valodas patiesos funkcionēšanas apstākļus salīdzināmu

³⁸ Valodas situācija Latvijā: 2004–2010. Sociolingvistisks pētījums. Zin. red. I. Druviete, atb. red. G. Kļava, I. Vitola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2020/04/ValoduGramata_lppSatus.pdf; Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums; Valodas situācija Latvijā: 2016–2020. Red. G. Kļava, I. Vitola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2021. <https://valoda.lv/petijumi/valodas-situacija-latvija-2016-2020/> Arī: Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences. Rīga: Zinātne, 2007; Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte. Rīga: Zinātne, 2008 Druviete, I. (red.). Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārliecība, prakse. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021; Druviete, I. (red.). Latviešu valoda pastāvēšanā un mainībā: norises, tendences, prognozes. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024.

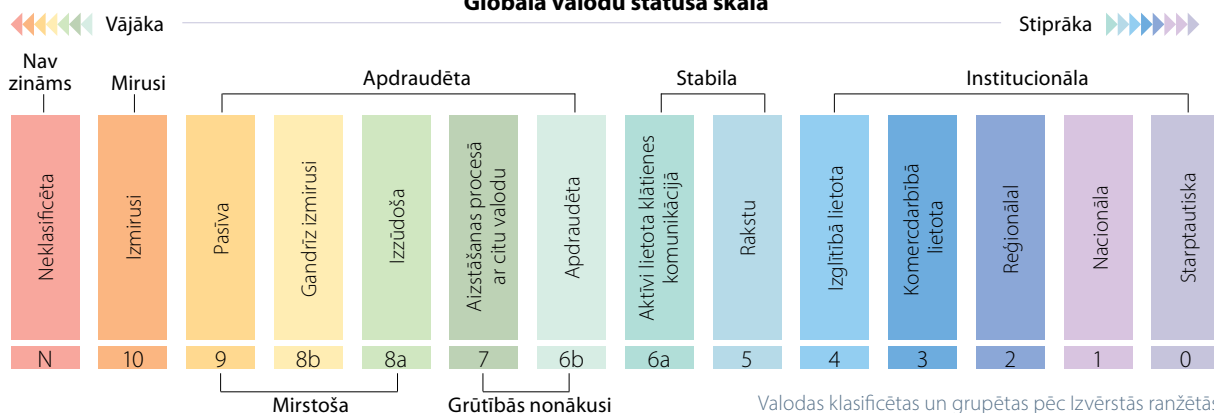
³⁹ UNESCO's Language Vitality and Endangerment Framework. 2003. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183699>

⁴⁰ Simons, G. Welcome to the 28th edition. *Ethnologue*, 21.02.2025. Pieejams: <https://www.ethnologue.com/ethnologue/welcome-28th-edition/>

⁴¹ Sk. Standard Latvian. *Ethnologue*. <https://www.ethnologue.com/language/lvs/>. Sk. arī: Jones, S. The State of the World's 7,168 Living Languages. *Visual Capitalist*, 27.01.2024. <https://www.visualcapitalist.com/cp/state-of-the-worlds-living-languages/>

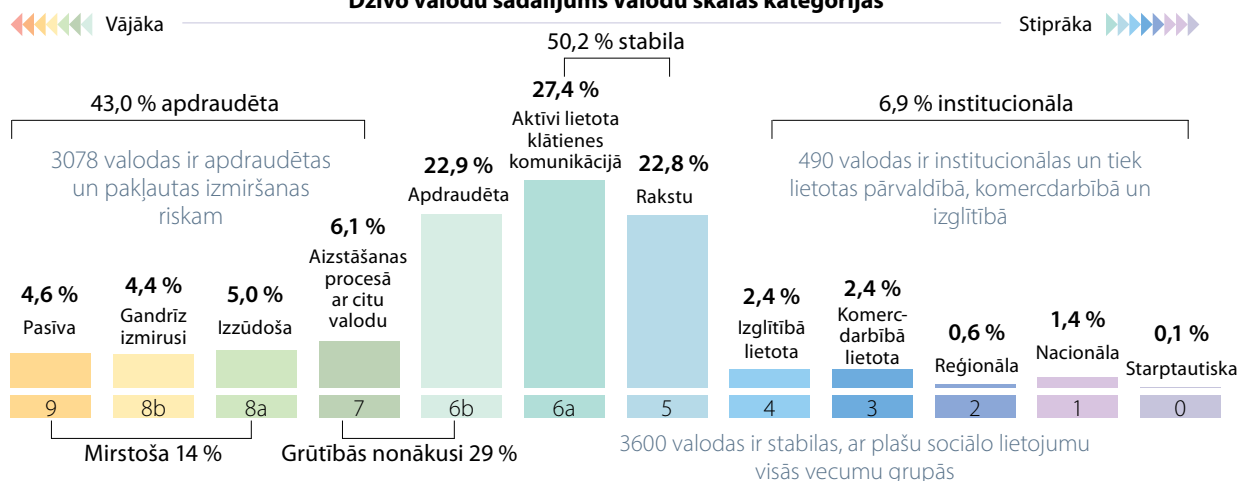
Pasaules 7168 dzīvo valodu stāvoklis: Valodu statuss (2023)

Globālā valodu statusa skala

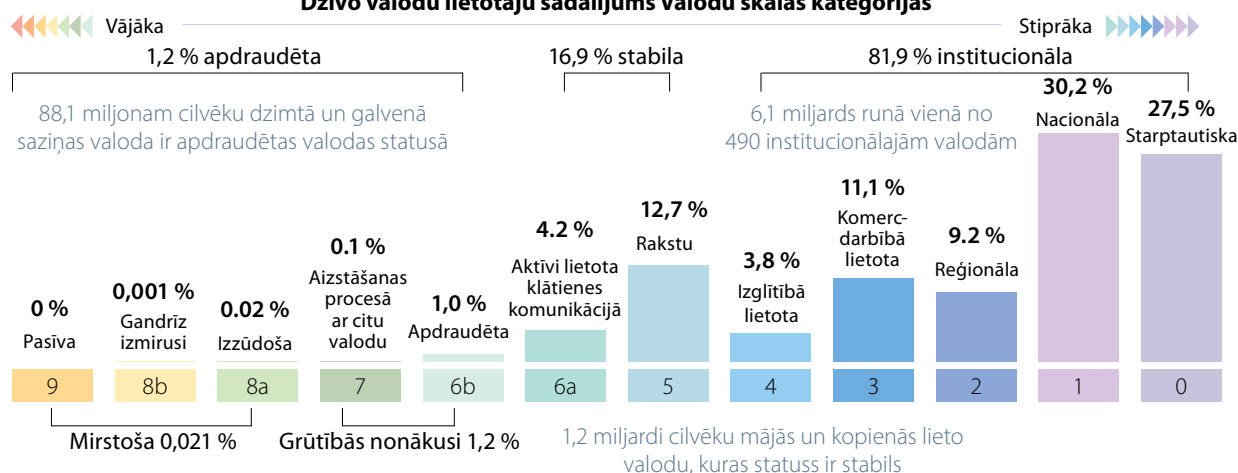

Valodas klasificētas un grupētas pēc Izvērstās ranžētās paaudžu lingvistiskās pēctecības skalas (Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale, EGIDS).

Dzīvo valodu sadalījums Valodu skales kategorijās

Dzīvo valodu lietotāju sadalījums Valodu skales kategorijās

4 Pasaules valodu apdraudētība saskaņā ar EGIDS skalu (*Global Language Status Scale*).

Avots: <https://www.ethnologue.com/insights/classifying-language-status/>

pētījumu veikšanai tieši valodu noturības aspektā. Tādēļ valstis veic daudz detalizētākus valodas situācijas pētījumus, ņemot vērā gan vēsturiskos, gan ģeopolitiskos apstākļus un skatot situācijas attīstību dinamiskā.

Valodas situācijas pētījumi valodas pozīciju noteikšanai

Valodas situācijas pētījumi tiek veikti vairumā valstu, tomēr tie lielākoties vērsti uz valodas prasmes, retāk valodas lietojuma sociolingvistiskās jomās, statistisku analīzi valstī kopumā, ne uz konkrētu valodu noturības analīzi. Izņēmums ir autohtono minoritāšu valodu stāvokļa izpēte, īpaši Eiropā⁴², arī 90. gados toreizējās Eiropas Savienības dalībvalstīs veiktais pētījums *Euromosaic*⁴³, vēlāk arī pētījums *Euromosaic III*⁴⁴, kur piedalījās arī Latvijas pētnieki. No 2010. gada līdz 2013. gadam vairāku valstu pētnieku grupa veica salīdzinošu pētījumu, kura rezultātā tika izstrādāts “Eiropas valodu vitalitātes barometrs” (*European Language Vitality Barometer*).⁴⁵ Tajā analizēts galvenokārt somugru valodu stāvoklis, bet metodoloģija izmantojama arī citos pētījumos. Valodu digitalizācijas aspektā valstu sociolingvistiskais fons iezīmēts projekta “*Eiropas valodu līdztiesība*”

(*European Language Equality* veiktajos pētījumos, arī par Latviju).⁴⁶

Salīdzināmai analīzei par Eiropas valodu situāciju izmantojami *Eiropas Nacionālo valodu institūciju federācijas* (*European Federation of National Institutions for Language, EFNIL*) monitoringa dati. Kopš 2009. gada EFNIL dalībnieces (Eiropas Savienības dalībvalstu un kandidātvalstu, kā arī Eiropas Ekonomiskās Zonas valstu oficiālās valodas politikas institūcijas) apkopo kvantitatīvus datus un kvalitatīvu informāciju par valstu etnolingvistisko situāciju, normatīvajiem aktiem valodas jomā, valodas lietojumu sociolingvistiskajās funkcijās (Kirchmeier 2019). Pašlaik pieejami dati no 2019. gadā apkopotajiem valstu ziņojumiem, bet drīzumā tiks publicēti arī jaunākais pētījums.⁴⁷ Tajā uzmanības centrā ir tieši dalībvalstu oficiālo valodu pozīcijas. Kompleksi sociolingvistiski pētījumi regulāri tiek veikti vairākās valstīs, piemēram, Maltā⁴⁸, Lietuvā⁴⁹, Kanādā⁵⁰, Spānijas autonomajās provincēs

⁴² Piemēram: Linn, M. S., Dayán-Fernández, A. (eds.). *Agency in the Peripheries of Language Revitalisation: Examining European Practices on the Ground*. Bristol: Multilingual Matters, 2024; Moseley, C. (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger*.

⁴³ *Euromosaic: The production and reproduction of the minority language groups in the European Union*. EU: Publications Office, 1996.

⁴⁴ *Euromosaic III. Presence of Regional and Minority Language Groups in the New Member States*. Research Centre on Multilingualism at the KU Brussel, 2006.

⁴⁵ Laakso, J., Sarhimaa, A., et al. *Towards Openly Multilingual Policies and Practices: Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Boston; Brussels: Multilingual Matters, 2016.

⁴⁶ Skadiņa, I., Saulīte, B., Auziņa, I., Grūzītis, N., Vasiļjevs, A., Skadiņš, R., Pinnis, M. *Latvian Language in the Digital Age: The Main Achievements in the Last Decade*. *Baltic Journal of Modern Computing*, 2022, Vol. 10, No. 3, pp. 490–503. https://www.bjmc.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/bjmc/Contents/10_3_21_Skadina.pdf

⁴⁷ *European Language Monitor*. 2024. <https://efnil.org/projects/european-language-monitor-elm/>

⁴⁸ Sciriha, L., Vassallo, M. *Living languages in Malta*. Malta: The Authors, 2006.

⁴⁹ Ramonienė, M. (red.). 2022. *Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys. Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Vilnius Universito leidykla, 2022.

⁵⁰ *Study on the Appreciation and Perception of Canada's Two Official Languages – Survey of Official Language Minority Communities. Prepared for the Department of Canadian Heritage Government of Canada. Final Report*. Quebec: Canadian Heritage, 2024.

Basku zemē⁵¹ un Katalonijā⁵², dažās valstīs situācijas analīze ietverta valodas politikas stratēģijā, kā Igaunijā⁵³, Polijā⁵⁴. Arī Latvijā rīcībpolitika, kas noteikta trijās pēctecīgajās *Valsts valodas politikas pamatnostādņēs*⁵⁵ pamatojas uz situācijas aprakstu un analīzi. ⁵

Tomēr Latvija valodas situācijas izpēti ziņā izceļas starp pasaules valstīm gan pētījumu apjoma, gan to pamatuzdevumu ziņā.⁵⁶ Tajos tradicionāli tiek ietverts tieši valsts valodas – latviešu valodas stāvokļa un perspektīvu

⁵¹ *Seventh Sociolinguistic Survey 2021*. Vitoria-Gasteiz: Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, 2024.

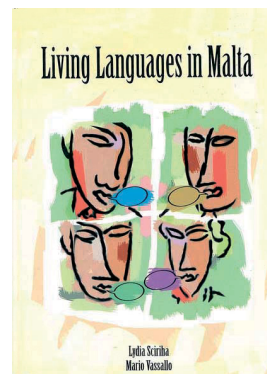
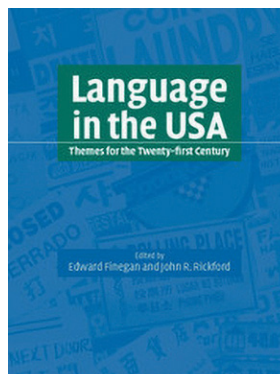
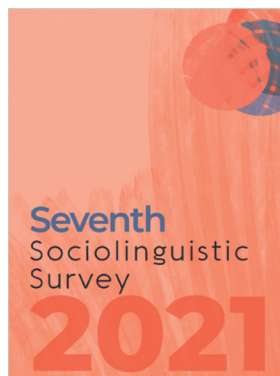
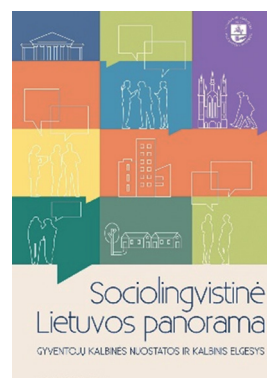
⁵² *30 years of language policy. Commemoration 30th anniversary approval Act 7/1983 18 April Language normalisation Catalonia*. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2014. https://llengua.gencat.cat/web/content/documents/publicacions/publicacions_en_linia/arxius/30_years_of_language_policy.pdf

⁵³ *Estonian Language Strategy 2021–2035*. Haridus-ja Teadusministeerium, 2021. https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022_10/htm_eesti_keeke_arengukava_2020_a4_web_en.pdf

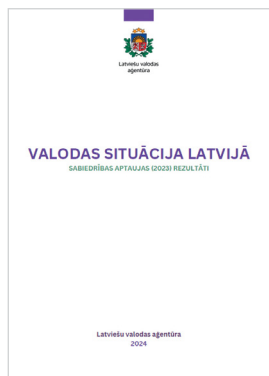
⁵⁴ Dąbrowska, M. Polish attitudes to the use of English and other languages in the Polish public space. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 2022, Vol. 139, pp. 279–300. <https://doi.org/10.4467/20834624SL.22.013.16683>

⁵⁵ Piemēram: *Par Valsts valodas politikas pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam*. Ministru kabineta rīkojums Nr. 601. Rīga, 25.08.2021. <https://likumi.lv/ta/id/325679-par-valsts-valodas-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>

⁵⁶ *Valodas situācija Latvijā: 2004–2010. Sociolingvistisks pētījums; Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums; Valodas situācija Latvijā: 2016–2020; Valodas situācija Latvijā. Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti; arī Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences; Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte; Druviete, I. (red.). Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārliecība, prakse; Druviete, I. (red.). Latviešu valoda pastāvībā un mainībā: norises, tendences, prognozes. Kolektīva monogrāfija; Veisbergs, A. (red.). Latviešu valoda. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. Šajos darbos atrodama arī individuālu autoru darbu bibliogrāfija.*

⁵ Sociolingvistiskie pētījumi dažādās pasaules valstīs

izvērtējums, tātad valodas noturības vai valodas zuduma perspektīvu analīze tiek uzskatīta par neatņemamu pētījuma secinājumu daļu. ⁶

Atzinumi par latviešu valodas pozīcijām

Visos minētajos pētījumos uzsvērts, ka uz bieži uzdoto jautājumu “Vai latviešu valoda ir apdraudēta?” nav iespējams īsi atbildēt ar “Jā!” vai “Nē!”. Objektīvie valodas situācijas parametri (valodas lietotāju skaits, valodu prasme u.tml.) ir kvantitatīvi izmērāmi; ar dokumentu analīzes metodi var apzināt normatīvo aktu un programmatisku dokumentu saturu. Tomēr Latvijas valodas situācijā, ko raksturo asa valodu konkurence un valsts valodas konceptam neatbilstoša valodu hierarhija vismaz neformālā komunikācijā, vēl nozīmīgāki ir subjektīvie faktori – lingvistiskā attieksme, lingvistiskā uzvedība, tradīcijas u. tml. – kuru ietekme uz valodu kā sabiedrības saliedētības faktoru ir izšķirīga. Tāpēc līdztekus nenoliedzami pozitīviem faktoriem latviešu valodas noturībai (runātāju skaits, kas latviešu valodu ierindo starp pasaules četriem simtiem izplatītāko valodu, valsts (oficiālās) valodas statuss Latvijā un Eiropas Savienībā, augsta izkoptības pakāpe, pieaugošs valodas prasmes līmenis Latvijas iedzīvotāju vidū) ir jāmin arī negatīvie faktori, pirmām kārtām, latviešu nespēja asā valodu konkurences situācijā rīkoties kā aktīvam valodas kolektīvam, tātad ikvienam justies atbildīgam par valsts valodas lietošanu Latvijas iedzīvotāju savstarpējā saziņā. Kā atzīst Dīte Liepa: “Es neizmantotu tik pārspīlētu saukli, ka latviešu valoda ir briesmās. Tas atgādina Lūcijas Garūtas kantāti *Dievs, Tava zeme deg*. Protams, nav jau mums valsts valodas lietojumā viss kārtībā [...] Briesmas valodai nedraud, bet dažādi riska faktori pastāv.”⁵⁷

Apdraudējums nebūtu pārspilējams, bet par riska faktoriem būtu jārunā daudz skaļāk. Valodas noturība atkarīga no valodas kolektīva spējas lietot un attīstīt valodu arī kontaktsituācijā ar vēsturiski vai ģeopolitiski dominējošu valodu, arī globalizācijas un aktīvas migrācijas apstākļos. Gandrīz piecdesmit gadu ilga rusifikācijas periods acīmredzot ir atstājis grūti pārvaramas sekas pat pēc neatkarības atjaunošanas dzimušajā paaudzē, neraugoties uz relatīvi pilnīgām un pareizām vadlinijām valsts valodas politikas pamatnostādņēs. Kā raksta M. Zirņīte – “Tāpat kā nezūd cietumnieka psiholoģija, atveroties cietuma vārtiem, arī brīva cilvēka apziņa nerodas, no totalitārās sistēmas izejot atvērtā sabiedrībā. Paradumi neizzūd, iekams savu spēku nav zaudējuši vecās sistēmas priekšstati. Kamēr materiālo nepārspēj garīgais un vērtības neklūst stiprākas par antivērtībām, vecā sistēma prasa aizvien jaunus upurus.”⁵⁸ Šajā situācijā var saasināties arī atklātie un slēptie konflikti saistībā ar valodu statusu un lietojumu, it īpaši tad, kad tiek pieņemti jauni normatīvie akti vai sabiedrībā aktivizējas noteikti valodu konkurences aspekti.

Ilgstoša represiju pieredze, kas saistīta ar kādas valodas lietojumu, var radīt dziļu kolektīvu traumu. Ja cilvēki bijuši spiesti lietot citu valodu publiskajā telpā (izglītībā, darbavietās, valsts pārvaldē), šī norma var turpināt pastāvēt inerces dēļ. Noteiktā vēstures periodā iedibinātās valodu hierarhijas maiņa sabiedrības apziņā ir iespējama tad, ja vienā virzienā darbojas divi galvenie mehānismi – normatīvie akti valodas jomā un reālā valodas uzvedība. Tāds ir arī Latvijas valodas politikas mērķis, uz ko vēl jātiecas.

Secinājumi

Vai apdraudētības diskurss var veicināt pozitīvu attieksmi pret latviešu valodu? Arī uz šo jautājumu atbilde var būt gan “Jā!”, gan “Nē!”. Ja sabiedrība jūt, ka tik būtisks nacionālās identitātes elements kā valoda tiek apšaubīts vai noniecināts, tā var mobilizēties valodas aizsardzībai, kas praktiski izpaužas kā apzināta valodas lietošana kontaktos ar citu valodas kolektīvu pārstāvjiem. Runātāju skatījumā valodas emocionālā un simboliskā vērtība pieaug, it īpaši tad, ja uz to mudina viedokļu līderi. No otras puses, apdraudētības retorika var mazināt attiecīgās valodas prestižu citu valodas kolektīvu locekļu starpā, līdz ar to neveicinot tās apguvi un lietošanu. Šķiet, ka tikai izņēmuma gadījumos motīvs latviešu valodas apguvei un lietošanai varētu būt apzināta vēlme uzturēt latviešu valoda kā pasaules lingvistiskā mantotjuma daļu. Salīdzinājumam var norādīt, ka Latviešu valodas aģentūras pētījumā secināts: “Respondenti, kuri pēc tautības nav latvieši, norāda, ka viņus motivē runāt latviski: dzīvošana Latvijā, patriotisms, cieņa pret valsti, valodu – 25 %; vēlme saprasties ar citiem, iekļaušanās sabiedrībā, kultūras dzīvē, personīgā interese – 16,6 %; valodas vide darbā, saziņa ar kolēģiem – 15,5 %; ja ģimene, radi, draugi runā latviski – 9,5 %, u. c.”⁵⁹ Tāpēc drīzāk jāstiprina latviešu valodas kā pilnvērtīgas attīstītas valodas tēls, rādot valodu kā vērtību, nevis kā problēmu.

Un ļoti svarīgs ir konteksts un formulējums, kā un kāpēc runājam par valodas iespējamo apdraudētību. Te jāatceras austrāliešu kognitīvās zinātnes speciālista Nika Enfilda (*Enfield*) atziņas par manipulāciju ar valodu: “Mums jāuzņem atbildība par apzinātu valodas lietojumu, ar kuru spējam manipulēt ar cilvēku uzmanību, nepieļaujot kritisko domāšanu un mudinot viņus pievienoties vairākuma viedoklim. Un arī pašiem, klausoties citu teiktajā, ir jāvērtē viņu

⁵⁸ Zirņīte, M. Dzīvesstāstu liecinājums. *Spogulis. Latvijas mutvārdu vēsture*. Rīga: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2001, 10. lpp.

⁵⁹ Valodas situācija Latvijā. *Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti*, 53. lpp.

7 Mikolaja Konstantīna Čurļoņa glezna “Pasaka II”

mērķi un motivācija, kas var būt pamatā konkrētu vārdu izvēlei. Ja teiktie vārdi vedina mūs veikt koordināciju ap kādu lingvistisku realitātes konstrukt, mums vispirms jājauc: Kāpēc idejai ir šāds rāmējums un kāpēc iezīmēti šādi orientieri? *Kāpēc* attiecīgā persona ir paudusi šādu ideju un to ietērpusi *tieši šādā* verbālajā formā?”⁶⁰

Tātad valodas apdraudējuma naratīvs katrā konkrētā gadījumā izvērtējams plašākā skatījumā. Tas var tikt uztverts gan kā mudinājums aktīvāk iestāties par latviešu valodas tiesībām, gan arī kā aizbaidinājums noraidošai attieksmei pret valodas apguvi un funkcionēšanu vienīgās valsts valodas statusā. Un sabiedrības uztvere šai ziņā būs atšķirīga. Te varētu vilkt paralēles ar slaveno M. K. Čurļoņa gleznu “Pasaka II”. 7 Vai melnais putns bērnu sargā vai apdraud? Vai apgalvojums, ka latviešu valoda ir apdraudēta valoda, to ceļ vai gremdē? Skaidra atbilde uz šo jautājumu joprojām jāmeklē.

⁶⁰ Enfields, N. *Valoda pret realitāti: kāpēc valoda der juristiem, bet neder zinātniekiem*. Tulk. I. Druvieta. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024, 245. lpp.

Avoti un literatūra

- 30 years of language policy. Commemoration 30th anniversary approval Act 7/1983 18 April Language normalisation Catalonia. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2014. https://llengua.gencat.cat/web/content/documents/publicacions/publicacions_en_linia/arxius/30_years_of_language_policy.pdf [skatīts 18.06.2025.].
- Aptauja: arvien mazāk latviešu valodā runājošo saskata apdraudējumu latviešu valodai Latvijā. *Jauns.lv*, 3.04.2019. <https://jauns.lv/raksts/zinas/325479-aptauja-arvien-mazak-latviesu-valoda-runajos-saskata-apdraudejumu-latviesu-valodai-latvija> [skatīts 19.06.2025.].
- Aptauja: latviešu valodā runājošie nesaskata apdraudējumu latviešu valodai Latvijā. *LETA / Ventas Balss*, 3.04.2019. <https://www.ventasbalss.lv/zinas/sabiedriba/38575-aptauja-latviesu-valoda-runajos-nesaskata-apdraudejumu-latviesu-valodai-latvija> [skatīts 10.06.2025.].
- Arnis Blodons skaidro, kāpēc latviešu valoda nav apdraudēta. *TV24*, 20.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/6QpRD4PA7Xd-arnis_blodons_skaidro_kapēc_latviesu_valoda_nav_apdraudeta [skatīts 19.06.2025.].
- Āboltiņa: latviešu valoda nav apdraudēta. *TVNET*, 3.12.2011. <https://www.tvnet.lv/4795159/aboltina-latviesu-valoda-nav-apdraudeta> [skatīts 28.05.2025.].
- Baltiņš, M. (zin. red.). *Dzirnakmeņu varā. Valodas politika izglītības un kultūras jomā (1940–1988)*. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2026.
- Bondare, J., Kļava, G. *Jauniešu valoda Latvijā: latviešu un angļu valodas prestižs, prasme un lietojums. Sociolingvistisks pētījums (2022–2024)*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2016/12/Jauniešu-valoda-Latvijā-Sociolingvistisks-pētījums_2022-2024.pdf [skatīts 22.06.2025.].

- Boša, A. Kas apdraud latviešu valodu, un kas to glābs? *Kultūršoks*, 8.05.2021. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/kas-apdraud-latviesu-valodu-un-kas-to-glabs.a403703/> [skatīts 20.06.2025.].
- Cilvēktiesību centrs: jādod signāls, ka latviešu valoda pašlaik nav apdraudēta. *NRA*, 11.02.2012. <https://nra.lv/latvi-ja/65871-cilvektiesibu-centrs-jadod-signals-ka-latviesu-valoda-paslaik-nav-apdraudeta.htm> [skatīts 12.06.2025.].
- Cooper, R. L. Sociolinguistic surveys: The state of the art. *Applied Linguistics*, 1980, Vol. 1, Issue 2, pp. 113–128. <https://doi.org/10.1093/applin/1.2.113>
- Dąbrowska, M. Polish attitudes to the use of English and other languages in the Polish public space. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 2022, Vol. 139, pp. 279–300. <https://doi.org/10.4467/20834624SL.22.013.16683>
- Druviete, I. (red.). *Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārlicība, prakse*. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
- Druviete, I. (red.). *Latviešu valoda pastāvībā un mainībā: norises, tendences, prognozes*. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024.
- Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1998.
- Enfilds, N. *Valoda pret realitāti: kāpēc valoda der juristiem, bet neder zinātniekiem*. Tulk. I. Druviete. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024.
- Ernstsone, V. Valodu prasmes un lietojuma dinamika Latvijā. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados*. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences. Rīga: Zinātne, 2007, 172.–242. lpp.
- Ernstsone, V., Joma, D. *Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums*. Rīga: SIA "JUMI", 2005. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/18_Latviski_runajoso.pdf [skatīts 18.06.2025.].
- Estonian Language Strategy 2021–2035*. Haridus- ja Teadusministeerium, 2021. https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022_10/htm_eesti_keelee_arengukava_2020_a4_web_en.pdf [skatīts 21.06.2025.].
- Euromosaic: The production and reproduction of the minority language groups in the European Union*. EU: Publications Office, 1996.
- Euromosaic III. Presence of Regional and Minority Language Groups in the New Member States*. Research Centre on Multilingualism at the KU Brussel, 2006.
- European Language Monitor*. 2024. <https://efnil.org/projects/european-language-monitor-elm/> [skatīts 03.03.2025.].
- Fishman, J. *Reversing language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters, 1991.
- Jāņkalne, D., Bērziņa, L. Latvieši un latviešu valodas zināšanas Latvijā: apdraudējumi valodai. *LSM*, 27.12.2016. <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/ka-labak-dziivot/latviesi-un-latviesu-valodas-zinasanas-latvija-apdraudejumi-valo.a79121/> [skatīts 20.06.2025.].
- Jones, S. The State of the World's 7,168 Living Languages. *Visual Capitalist*, 27.01.2024. <https://www.visualcapitalist.com/cp/state-of-the-worlds-living-languages/> [skatīts 12.12.2024.].
- Kirchmeier, S. European Language Monitor – Exploring European Language Policies On-Line. *Proceedings of the Language Technologies for All*, 2019, pp. 332–334. <https://lt4all.elra.info/proceedings/lt4all2019/pdf/2019.lt4all-1.83.pdf> [skatīts 03.03.2025.].
- Krievu valoda slimnicā ir apdraudējums pacientiem. Ārsts komentē valodas izmantojumu ārstniecības iestādēs. *Latvijas Avīze*, 16.05.2025. <https://www.la.lv/tv24-krievu-valoda-slimnica-ir-apdraudejums-pacientiem-arsts-komente-valo-das-izmantojumu-arstesanas-iestades> [skatīts 22.06.2025.].
- Kronvalds, A. Vecas valodas, jauni vārdi. No: *Kronvalda Atis. Kopoti raksti I. Alfrēda Gobas sakārtojumā*. Rīga: Valtera un Rapas a/s apgāds, 1937 [1869], 430.–437. lpp.
- Kučs, A., Pleps, J. Konstitucionālā identitāte Satversmes tiesas un Augstākās tiesas judikatūrā. *Saliedētības izpratnes vektorī pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstībai. Rakstu krājums*. Sast. un zin. red. M. Kūlis. Rīga: LU HZF Filozofijas un socioloģijas institūts, 2024, 63.–76. lpp.
- Laakso, J., Sarhimaa, A., et al. *Towards Openly Multilingual Policies and Practices: Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Boston; Brussels: Multilingual Matters, 2016.
- Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1972, 1. sēj.

- Latviešu literārās valodas vārdnīca. Rīga: Zinātne, 1973, 2. sēj.
- Latviešu valoda 15 neatkarības gados. *Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Rīga: Zinātne, 2007.
- Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas. Pētījums. Rīga: Data Serviss, 2004.
- Latvijas iedzīvotāju reprezentatīva aptauja VPP projekta "Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un individu drošības labā (2024–2025)" (VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) vajadzībām. Manuskripts.
- Lewis, M. P., Simons, G. F. Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS. *Revue Roumaine de Linguistique*, 2010, Vol. 55, Issue 2, pp. 103–120.
- Linn, M. S., Dayán-Fernández, A. (eds.). *Agency in the Peripheries of Language Revitalisation: Examining European Practices on the Ground*. Bristol: Multilingual Matters, 2024.
- Līgciemnieks [Milenbahs, K.] Latviešu valoda. *Pagalms*, 1881, Nr. 2., 15.–16. lpp.
- Moseley, C. (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger*. UNESCO, 2010. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026> [skatīts 20.06.2025.].
- Muktupāvela, R. Runa nav par krievu, bet par latviešu valodu, kas ir apdraudēta. *TV24*, 19.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/adN1QdrENql-muktupavela_runa_nav_par_krievu_bet_par_latviesu_valodu_kas_ir_apdraudeta [skatīts 04.06.2025.].
- Orupe, A. Pētījums: Latviešu valoda digitālā laikmetā ir apdraudēta. *NRA*, 24.09.2012. <https://nra.lv/latvija/80179-petijums-latviesu-valoda-digitala-laikmeta-ir-apdraudeta.htm> [skatīts 12.06.2025.].
- Osipova, S. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība. *Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 239.–245. lpp.
- Ozols, J. Latviešu valoda ir ļoti apdraudēta. *TV24*, 20.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/nypD2AzW7K9-janis_ozols_latviesu_valoda_ir_loti_apdraudeta [skatīts 12.06.2025.].
- Par Valsts valodas politikas pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam*. Ministru kabineta rīkojums Nr. 601. Rīga, 25.08.2021. <https://likumi.lv/ta/id/325679-par-valsts-valodas-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam> [skatīts 10.03.2025.].
- Par Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320841-par-saliedetas-un-pilsoniski-aktivas-sabiedribas-attistibas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam> [skatīts 10.03.2025.].
- Petrauska, K. Vai latviešu valodas nākotne ir apdraudēta? *Austošā Saule*, 21.05.2025. <https://www.austsaule.lv/vai-latviesu-valodas-nakotne-ir-apdraudeta> [skatīts 20.06.2025.].
- Pētījums: nav pamata uzskatīt, ka latviešu valoda būtu apdraudēta. *TVNET*, 6.11.2016. <https://www.tvnet.lv/4621018/petijums-nav-pamata-uzskatit-ka-latviesu-valoda-butu-apdraudeta> [skatīts 08.06.2025.].
- Ramoniene, M. (red.). 2022. *Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys. Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Vilnius Universito leidykla, 2022.
- Riekstiņš, J. Latvijas sovietizācija un latviešu valodas politiskā diskriminācija (1940–1953). *Valoda un vara. Valoda, valodniecība un kultūrpolitika no 1940. gada*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2022, 13.–22. lpp.
- Riekstiņš, J. *Padomju impērijas koloniālā politika un Latvijas kolonizācija 1940–1990*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2015.
- Rodiņa, A., Bārdiņš, G. Valsts valoda Satversmes tiesas judikatūrā. *Jurista Vārds*, 28.05.2024., Nr. 22 (1340), 6.–9. lpp.
- Sciriha, L., Vassallo, M. *Living languages in Malta*. Malta: The Authors, 2006.
- Sessums, N. W. Russification and Russianization in Modern Historiography: Recent Developments and Future Directions. *Central Europe Yearbook*, 2024, Vol. 6, pp. 42–59.
- Seventh Sociolinguistic Survey 2021*. Vitoria-Gasteiz: Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, 2024.
- Simons, G. *Welcome to the 28th edition. Ethnologue*, 21.02.2025. Pieejams: <https://www.ethnologue.com/ethnblog/welcome-28th-edition/> [skatīts 25.02.2025.].
- Skadiņa, I., Saulīte, B., Auziņa, I., Grūzītis, N., Vasiljevs, A., Skadiņš, R., Pinnis, M. Latvian Language in the Digital Age: The Main Achievements in the Last Decade. *Baltic Journal of Modern Computing*, 2022, Vol. 10, No. 3, pp. 490–503. https://www.bjmc.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/bjmc/Contents/10_3_21_Skadina.pdf [skatīts 10.06.2025.].

- Standard Latvian. *Ethnologue*. <https://www.ethnologue.com/language/lvs/> [skatīts 12.03.2025.].
- Starp tevi un mani ir valoda*. Red. V. Licīte. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2022. Pieejams: <https://valoda.lv/wp-content/uploads/2022/04/Starp-tevi-un-mani-ir-valoda.pdf>
- Study on the Appreciation and Perception of Canada's Two Official Languages – Survey of Official Language Minority Communities. Prepared for the Department of Canadian Heritage Government of Canada. Final Report*. Quebec: Canadian Heritage, 2024.
- Tāfelberga, D. Vai latviešu valodai draud briesmas? *Kurzemnieks*, 30.10.2024. <https://kurzemnieks.lv/aktualitates/vai-latviesu-valodai-draud-briesmas/> [skatīts 12.06.2025.].
- UNESCO's Language Vitality and Endangerment Framework*. 2003. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183699> [skatīts 12.03.2025.].
- Valoda dzīvo, ja tu tajā runā*. Red. V. Rūmnieks, projekta vad. V. Licīte-Meldere. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2023. Pieejams: <https://heyzine.com/flip-book/d4ca2b9607.html#page/1>
- Valodas situācija Latvijā. Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti*. Red. G. Kļava, I. Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2016/12/Valodas_situacija_2023.pdf [skatīts 10.03.2025.].
- Valodas situācija Latvijā: 2004–2010. Sociolingvistisks pētījums*. Zin. red. I. Druviete, atb. red. G. Kļava, I. Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2020/04/ValoduGramata_lppSatur.pdf [skatīts 10.03.2025.].
- Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums*. Zin. red. L. Lauze, atb. red. G. Kļava. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/VSL_2015_web.pdf [skatīts 10.03.2025.].
- Valodas situācija Latvijā: 2016–2020*. Red. G. Kļava, I. Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2021. <https://valoda.lv/petijumi/valodas-situacija-latvija-2016-2020/> [skatīts 02.02.2025.].
- Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums*. Rīga: Talsu tipogrāfija, 2006. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/19_VVA_valodu_prasme_LV.pdf [skatīts 10.05.2025.].
- Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Rīga: Zinātne, 2008.
- Veisbergs, A. (red.). *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013.
- Zirnīte, M. Dzīvesstāstu liecinājums. *Spogulis. Latvijas mutvārdu vēsture*. Rīga: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2001, 8.–12. lpp.